

Hacettepe Üniversitesi
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

**CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ**

Yıl 3 . Sayı 6. Güz 2007

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Yayın Organı Osmanlı Gazetesi

Gülser OĞUZ

Ankara

OĞUZ, Gülser, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Yayın Organı *Osmanlı Gazetesi*. *CTAD* Yıl 3, Sayı 6 (Güz 2007), 135-156.

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılda pek çok alanda ıslahat yapmıştır. Basın da bu alanlardan biridir ki devlet teşvikiyle ilk gazete kurulmuştur. Gazete, yönetime muhalif olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nce de kullanılmaya başlamıştır. Böylece gazete sütunları iki taraf arasındaki çekişmeye sahne olmuştur. Muhalif gazeteler imparatorluğun içinden başka yurt dışında da çıkmaya başlamıştır. Bu gazeteler, Meşrutiyet fikrini halka benimsetmeye çalışmıştır. Bizim konumuz olan Osmanlı Gazetesi de bu gazetelere örnektir.

Anahtar Kelimeler: İttihad ve Terakki Cemiyeti, *Osmanlı* gazetesi, Sultan II. Abdülhamid, Muhalefet.

OĞUZ, Gülser, *Ottoman* newspaper Publication Organ of Committee of Union and Progress' *CTAD* Year 3, Number 6 (Fall 2007), 135-156.

Ottoman Empire made a lot of reforms in the 19th century. One of these reforms was made in press. First newspaper published by means of government . Press was also used against regime by UP. Columns of newspapers spread ideas of constitutional regime and this brought the opposition between government and UP. Newspaper *Osmanlı* is one of the example of these newspapers.

Key Words: Committee of Union and Progress, *Osmanlı* newspaper, Sultan Abdulhamid II, Young Turks Opposition.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun güç kaybetmesiyle başlayan ıslahat hareketleri, imparatorluğun parçalanmasının hızı ve oranında gelişmiş ve etkili olmuştur. Islahatlar, özellikle askerî, idarî ve eğitim olmak üzere pek çok alanda

yapılmıştır.¹ Bu ıslahatlar, ayrı ayrı kurumlarda yapıldığı izlenimi verse de neticede bir bütünün parçalarıdır. Örneğin savaşlarda yenilgilerin, yöneticileri askerî alanda ıslahatlar yapmaya sevk etmesi ve bunun da yeni okulları gerektirmesi gibi. Buna bir başka örnek ise İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşudur. Şöyle ki; yeni kurulan Avrupa tipindeki okullarda aydın bir kuşak yetişmişti. Aynı zamanda imparatorluğun Batı'ya açılma amacıyla kurulan *Tercüme Odası* ve yine Batı'da yaşanan olaylardan ayrı kalmamak için gönderilen elçilerle de Batı'yı tanıyan aydın bir kuşak oluşmuştur. İşte kabaca bu iki koldan beslendiğini söyleyebileceğimiz İttihad ve Terakki Cemiyeti yine Batı kaynaklı gazetenin gücünü kullanarak fikirlerini yaymaya çalışmıştır. Bu fikirler ise yine Avrupa kökenlidir ve imparatorluğu toparlamak için Batı kaynaklı ıslahat yapan yönetime ters düşmüştür. Zira bu gençler iğnelerini iktidarın sahasına batırmaya başlamış ve olması gereken en doğal şey, iktidar-muhalefet çatışması doğmuştur. Söz konusu olan çatışma, dönemin gazetelerine yansımıştır. *Osmanlı* da bu gazetelerden biridir. Konuya olayların gelişmesinde rolü olan iki önemli faktörün safhalarını incelemekle başlamak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki basındır, ikincisi ise İttihad ve Terakki Cemiyeti'dir.

Makalede öncelikle Türk basın tarihinin tarihi ancak kısaca verilmiş, ardından İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu ve daha ileriki safhaları ele alınmıştır. Cemiyet'in yayın organı, *Osmanlı* gazetesinin biçimsel özelliklerine yer verildikten sonra ise gazetenin fikir dünyası ve bu dünyayı ören yazar kadrosu, hakkında bilgi verilmiş ve bu ateşli yazarların neyi nasıl tartıştıkları irdelenmiştir.

Osmanlı Gazetesinden Önce Türk Basını

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk Türkçe gazete Batı'daki yeniliklere karşı duyarlı ve ilgili olan II. Mahmut zamanında 1 Kasım 1831 tarihinde yayın hayatına başlayan *Takvim-i Vekayi*'dir.² Devlet eliyle çıkarılan bu gazetenin amacı, hükümetin yaptığı işleri halka duyurmaktır³. Otoriter yapıdaki devletin böyle bir

¹ Türk yenileşmesi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 1940; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt I, Kısım I, Ankara, 1991; Roderic H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, Çev. Osman Akınhay, Cilt 1, 2, İstanbul, 1997; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Karatlı, Ankara, 1996; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, VI, Ankara, 1998; Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt 1, Ankara, 1992; İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 1995.

² Basın tarihi ile ilgili bkz. Mustafa Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul, 1993; Server İskit, *Anne Eşkân ve İlk Gazetelerimiz*, İstanbul, 1956.

³ Geniş bilgi için bkz. Cengiz Orhonlu, "Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi" *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Cilt I, İstanbul, 1968, s. 6. Ayrıca basın tarihiyle ilgili olarak bkz. Selim

amaçla gazete çıkarması, yenileşme çabaları açısından dikkat çekici bir husustur. 1840 yılında yayın hayatına başlayan yarı resmî nitelikteki *Ceride-i Havadis* de⁴ haber verme amacı taşıyan ve değinilmesi gereken gazetelerdendir.

Türk basın tarihinin önemli diğer bir aşamasını ise Agâh Efendi'nin çıkardığı ve 1860 yılında yayın hayatına başlayan *Tercüman-ı Ahval* ile 1862'de Şinasi'nin çıkardığı *Tasvir-i Efkâr* oluşturur. Özel teşebbüsle çıkarılan bu gazeteler, fikir gazeteciliğini başlatmaları ve özellikle aydın gençlerin toplandığı yerler olmaları bakımından Türk basın tarihinde milat niteliğindedir. Özellikle Şinasi'den sonra siyasi ve toplumsal konularda yazan gazeteler yayın hayatına başlamıştır ki, 1866'da ilk sayısı çıkan *Muhbir* ile 1869'da çıkan *Basiret* bunlardandır⁵.

Türk gazeteciliğinin bir diğer aşamasını yurt içinde yönetimin baskısı nedeniyle özgürce hareket edemeyen Yeni Osmanlı Cemiyeti üyelerinin yurt dışına çıkması temsil eder. Bu kişilerle muhalefet ve fikir basını yurt dışına çıkmıştır. *Hürriyet* ve *İnkılâp* bahsi geçen gazetelere örneklerdir. Bu gazetelerden özellikle *Hürriyet*'in hürriyet ve meşrutiyet fikirlerini işlediğini belirtmekte yarar vardır.⁶ Yurt dışında çıkan ve meşrutiyet fikrini savunan bir diğer gazete de konumuz olan *Osmanlı* gazetesidir. Yurt dışına taşınan gazeteler bir şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içindeki meşrutiyet taraftarlarına ulaşmıştır⁷. Padişahın ülkesi lehine bir yenilik olarak benimsediği ve desteklediği gazetenin yaklaşık kırk beş yıl sonra yönetime aleyhine bir tavır için kullanılması dikkate değer bir husus olmuştur.

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu

İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin tohumları 1865 yılında atılmıştır. 1865 yılında yönetime muhalif bir gurup *İttifak-ı Hamiyet* adında bir cemiyet kurmuştur. Cemiyetin üyelerini Namık Kemal, Nuri, Refik, Ayetullah, Reşat ve Mehmet

Nüzhət Gerçek, *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, İstanbul, 1931; Hülya Baykal, *Türk Basını Tarihi 1831-1923*, İstanbul, 1990.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Oğuz, *Ceride-i Havadis Gazetesi'nde Çıkan Haberler: Yazılar ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1995.

⁵ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1898, s. 68.

⁶ Hamza Çakır, *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri, Azınlık Basını, Türkçe Basını, Dış Basını*, Ankara, 2002, s. 41.

⁷ O döneme çocukluk yıllarında tanıklık etmiş olan Kâzım Karabekir, anılarında örgüt üyesi olan abisinin gizliiden gizliye yurt dışında çıkan gazeteletti okuduğundan bahseder. Hatta bu yüzden adı geçen kişinin tutuklanması durumu ortaya çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, İstanbul, 1909, s. 24.

Beyler oluşturmaktadır⁸. Bu çekirdek niteliğindeki cemiyetin üyeleri baskı nedeniyle Avrupa'ya kaçmıştır. 1867 yılına gelindiğinde Mustafa Fazıl Paşa da cemiyete katılmış ve bu tarihten sonra cemiyetin finansmanı sağlamıştır. Biraz daha güçlenen cemiyete Yeni Osmanlılar ismi verilmiştir.⁹

Yeni Osmanlılar, daha sonraki dönemlerde Türkiye'nin toplumsal ve politik fikirlerinin gelişmesinde önemli katkıda bulundular. Özellikle Meşrutiyet taraftarı kişilerin onların eserlerini okuyarak büyüdüğü düşünülürse durum daha iyi anlaşılır¹⁰. Bu cemiyet, 1876'da I. Meşrutiyetin ilânında etkilerini göstermiştir.

13 Şubat 1878'da Meclis-i Mebusan kapatılıp Kanun-i Esasî askıya alınınca, II. Meşrutiyet dönemine kadar Sultan II. Abdülhamid'in istibdat yılları başlamıştır. Aslına bakılırsa, Sultan II. Abdülhamid'in bu tavrı, ona karşı olanları daha da kamçulamış ve dolayısıyla muhaliflerin sayısını da artırmıştır.¹¹

1885 yılına gelindiğinde Doğu Rumeli'nin isyan etmesi ve Bulgaristan'la birleşmesi, olaylar karşısındaki Sultan II. Abdülhamid'in tutumu muhalif grupların kıpırdanmasına sebep olmuştur. Muhalefetin ortak fikri, Sultan II. Abdülhamid'in başaramadığını başarmak yani devleti kurtarmaktır.¹² Daha sonra da görüleceği üzere cemiyet hep bu noktadan hareket edecek ve eleştirilerini bu doğrultudan yöneltecektir. Bu kıpırdanmalar 1889'da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükrü kurucular arasındadır. Amaçlarını Sultan II. Abdülhamid'i tahttan indirip Meşrutiyeti ilân etmek olarak açıklamışlardır.¹³ Bu cemiyetin üyeleri eserlerinde Yeni Osmanlılardan etkilendiklerini açıkça belirtmişlerdir.¹⁴

⁸ Enver Koray, "Yeni Osmanlılar", *150. Yılında Tanzimat*, Ankara, 1992, s. 554; İttihad ve Terakki Cemiyeti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara, 1998; Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, Çev. Nuran Ülken, İstanbul, 1978; Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1991; Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 1945.

⁹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, 1996, s. 31. ayrıca bkz. Bernard Lewis, *age.*, Ankara, 1996, s. 152.

¹⁰ Yüriy Aşatoviç Petrosyan, "Türkiye'nin Toplumsal ve Politik Fikirlerinin Tarihinde 1860-1870 Yıllarındaki Türk Meşrutiyetçilerinin Rolü", *I III. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, Ankara, 1976, s. 1785.

¹¹ Bunu Kazım Karabekir'in anılarında bütün açıklığıyla görürüz. Bkz. Kazım Karabekir, *age.*, s. 23; Ayrıca bkz. Ahmet Bedevi Kuran, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul, Tarihsiz, s. 63.

¹² Akşin, *age.*, s. 28.

¹³ Doktor Abdullah Cevdet, *Bir Hübbe, Hengşirlerime*, Mısır, 1909, s. 3-4.

¹⁴ İbrahim Temo, *İttihat Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hizmeti Vataniye ve İnkılâbı Milliyeye Dair Hatıraları*, İstanbul, 2000, s.9.

Cemiyet, 1895 yılına kadar kayda değer bir faaliyette bulunmamıştır. Bu tarihte cemiyet Ahmet Rıza ile bağlantı kurmuş ve adı *İttihad ve Terakki Cemiyeti* olarak değişmiştir.¹⁵ Bu yılı önemli kılan bir başka olay ise adı geçen yıldaki Ermeni olaylarının cemiyetin sessizliği bırakarak faaliyette bulunması gerektiğini düşündürmesi ve neticede yönetime karşı bildirilerin dağıtılmasıdır.¹⁶ Cemiyetin bu faaliyetlerine Sultan II. Abdülhamid, bildiri dağıtanları yakalayıp sürgüne göndermekle cevap vermiştir. Bunun üzerine cemiyet üyeleri fırsat buldukça yurt dışına kaçmaya başlamıştır.¹⁷ Sultan II. Abdülhamid ise muhaliflerini, gerek uluslar arası gücünü kullanarak gerekse hafiyeleri aracılığıyla bir takım vaatlerle kazanmaya çalışmıştır.

1896 yılındaki Ermeni komitacılarının Osmanlı Bankası'nı basması muhaliflerin faaliyetlerinin daha da artmasına sebep olmuştur. Aynı yıl ortaya çıkan Girit isyanı ise yönetimi eleştirmenin gerekçesi olmuştur.¹⁸ İsyanın şiddetiyle cemiyetin faaliyetlerinin ve eleştirilerinin arttığı görülmüştür.

1897 yılına gelindiğinde Yunanistan'la yapılan savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun kazanması, bu olayla ilgili padişahın aleyhine tavır alan cemiyetin kamuoyunda gözden düşmesine sebep olmuştur.¹⁹ Bu yıkıma en önemli darbe ise, padişahın hafiyelerince, cemiyetteki kilit durumu bilinen Mizancı Murat'ın İstanbul'a dönmeye ikna edilmesi olmuştur. İslahatlar yapacağı sözü ile Mizancı Murat'ı yurda döndüren Sultan II. Abdülhamid, sözünü tutmak şöyle dursun uyguladığı baskıyı sürgünlerle taçlandırmıştır.²⁰

Cenevre kolunun lideri durumundaki Mizancı Murat'ın yurda dönmesiyle Ahmet Rıza, tekrar cemiyetin lideri durumuna geldi ve *Meşveret'i* tekrar çıkarmaya başladı. Bu arada İshak Sükutî de cemiyete finansman sağlamak

¹⁵ Sina Akşin, "II. Jön Türk Hareketinin Dönemlendirilmesi", *I-III. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, Ankara, 1983, s. 1790.

¹⁶ Çavdar, *age.*, s. 16.

¹⁷ Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki ve Jön Türklük (1889-1902)*, Cilt I, İstanbul, 1989, s. 186.

¹⁸ Girit isyanlarıyla ilgili bkz. Cemal Tukin, "Girit", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1964; Ayşe Nühket Adıyeko, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Ankara, 2000.

¹⁹ Hanioglu, *age.*, s. 232.

²⁰ Sürgüne gönderilen kişiler *Osmanlı Gazetesi*'nin sayfalarında uzun uzun anlatılmıştır. Gazeteye gelen bir mektupla dile getirilenler kayda değerdir: "Bir gün Taşkışla'ya gönderildim. Bu kez bir çizme dolabı gösterdiler. Yine yatak yok, yorgan yok, yemek yok; su isterim kap yok. Bunun üzerine bir yaygara kopardım. Bir güzel dayak yedim... İstibdadın bu kadar kaba tecavüzatı şimdiye kadar görülmemiştir." "Bir Menfa Mektubundan", *Osmanlı* [bundan sonra, gazeteden yapılan alıntılarda "Osmanlı gazetesi" kullanımına bağlı olarak; OG kısaltması yapılmıştır], 15 Kanun-i evvel 1897, №2, s. 5; "Edebiyat, Mahpustan", *OG*, 1 Kanun-i sani 1898, №3, s. 6; Bu konu ile ilgili bkz. Feridun Kandemir, *Jön Türklerin Zindan Hatıraları*, İstanbul, 1975, s. 77-78.

amacıyla İstanbul ile bir anlaşma yaptı. Buna göre Mısır'daki şubenin faaliyetleri durdurulacak ve cemiyetin Mısır'daki gazetesi olan *Kanun-i Esasî* koleksiyonları ile beraber İstanbul yönetimine verilecekti. Karşılığında ise bin İngiliz lirası alınacaktı.²¹

Osmanlı Gazetesinin Fizikî Özellikleri

Kanun-i Esasî'nin satılmasıyla elde edilen para ile Cenevre'de 1 Kanun-i evvel 1897'de *Osmanlı* gazetesi yayın hayatına başlamıştır. Cemiyetten kopuşların yaşandığı bir dönemde *Osmanlı* gazetesinin yayın hayatına başlaması cemiyete yeni bir soluk getirmiştir. Gazetenin fizikî özellikleri şu şekildedir:

34x24 ebatlarında olan gazetenin ilk sayfasının en üstünde numarası ve Hicri ve Rumiîki ayrı tarihi belirtilmiştir. Onun altında gazetenin adı büyük puntolarla yazmaktadır. "Osmanlı" ibaresinin sağ yanında senelik abonelik fiyatının 95 kuruş ya da 20 Frank olduğu yazılıdır. Onun altında ise adres "Redaction du Osmanlı Genève (Suisse)" olarak verilmiştir. Bu bilginin altında gazetenin 15 günde bir neşir olduğu bilgisi yer almaktadır. "Osmanlı" ibaresinin sol yanında "Organe de la Jeune Turquie" ve "Le Comité Ottoman d'Union et de Progrès" ibareleri yer almaktadır. Yine "Osmanlı" ibaresinin altında bir sütun yer almaktadır. Bu sütunun sağ tarafında "Durur-ı Ahkâm-ı Nusret İttihâd-ı Kalb-i Milletde" ibaresi vardır. Ortada, "İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin vasıta-i neşriyatı" yazmaktadır. Sol yanda ise "Çıkar âsâr-ı rahmet ihtilâf-ı re'y-i ümmetden" ibaresi vardır.²²

Gazete sayfası iki ayrı sütuna ayrılmıştır. İlk sütun, içindekiler bölümüyle başlayıp, daha sonra makalelere geçilmektedir. Sekiz sayfa çıkan gazetenin, ilk sayfasında genelde imparatorluğun iç meselelerine ya da uluslararası ilişkilere dair makaleler yer almaktadır. İlk sayfalarda, gazete kendiyile ilgili herhangi bir konuyu açıklayacaksa buna da öncelik verdiği görülmüştür. Daha sonra genelde üçüncü sayfada başlayan ve imparatorluğun çeşitli yerlerinden gönderilen mektuplara yer verilmiştir. Bu arada sık sık Sultan II. Abdülhamid'in konu alındığı makalelere, mektuplara yer ayrılmıştır. Yedinci ve sekizinci sayfalarda genelde önce havadislere en son da ianelere dair bilgilere rastlanılmıştır. Bazı sayılarda "matbuat" ve "açık muhabere" gibi bölümler görülmektedir. Gazetenin son sayfasının en alt satırında ise nerede basıldığının bilgisi

²¹ Hanioglu, *age.*, s. 277.

²² OG, 1 Kanun-i Evvel 1897, №1, s.1.

verilmiştir. İkinci sayfadan itibaren her sayfanın sağ üst tarafında gazetenin numarası, ortada adı, sol tarafında ise sayfa sayısı belirtilmiştir.²³

Zamanla gazetenin de bir takım değişiklikler olmuştur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1- Gazetenin Başlığının yazı stili 11. numaradan itibaren değişmiştir.

2- 61. numaraya kadar Cenevre’de çıkarılan gazete; 62.²⁴ numaradan itibaren Londra’da,²⁵ 68. numaradan itibaren *Folkestone*’da²⁶, 120. numaradan itibaren Kahire’de²⁷ ve 136.²⁸ numaradan itibaren yayın hayatı son bulana kadar yine Cenevre’de neşr olunmuştur.

3- 59. numarada gazetenin adresinin “Redaction de l’Osmanlı Genève (Suisse) Poste de Plainpalais” olarak değiştiğini görürüz. 62. numaraya gelindiğinde gazetenin adresi “The Osmanlı 31 Shepherd’s Bush Green London W.” olarak belirtilmiştir. 69. numaradan itibaren yine bir adres değişikliği olmuş ve adres “The Osmanlı: 5 Wear Bay Crescent, East Cliff, Folkestone, Angleterre” olarak verilmiştir. 120. sayıdan itibaren adres “Osmanlı: Cairo Egypte” olarak verilmiştir. 136. numaradan itibaren adres “Osmanlı Plainplais Genève” olarak verilmiştir.

4- Gazetenin sayfa sayısı 59. numaradan itibaren dörde düşmüştür. 63. numaradan itibaren sayfa sayısı tekrar sekize çıkmıştır. 120. numaradan itibaren sayfa sayısı tekrar dörde düşmüştür. 127. numaradan itibaren bu sayı tekrar

²³ OG, 1 Kanun-i Evvel 1897, №1, s.2.

²⁴ Damat Mahmut Celalettin Paşa II. Abdülhamid’in eniştesidir. Aralarında anlaşmazlık çıkınca Damat Mahmut Celalettin Paşa İstanbul’dan kaçmıştır. Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın kaçışını içine sindiremeyen Sultan II. Abdülhamid, onu geri döndüremeyince gazete üzerinde baskı uygulamaya başladı. İsviçre hükûmeti üzerinde yaptığı baskı nedeniyle İsviçre yönetimi gazeteye ihtar verince cemiyet üyeleri gazeteyi Londra’ya taşıdı. OG, 15 Haziran 1900, №62, s. 8.

²⁵ 1902 yılındaki I. Jön Türk Kongresi’nin cemiyet üyelerini bir araya getirmekten ziyade ayrını oldu; *Osmanlı* ise “Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet” fikrini savunan Osmanlı Hürriyetperveran Cemiyeti’nin yayın organı oldu.

²⁶ Gazete daha rahat hareket etme ve iletişim kurma gerekçesiyle Londra’dan Folkestone’a taşındı. “İhtar-ı Mühim”, OG, 15 Eylül 1900, №68, s.1.

²⁷ Gazete taşınma sebebini, Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın ölümünden sonra İsmail Kemal Bey’in gazetenin neşriyatını devam ettirememesi olarak göstermiştir. Bkz. “Sebeb-i Tehir”, OG, 15 Ağustos 1903, №120, s. 1; Gazete’nin Kahire’ye taşınma sebebi Ethem Ruhi Bey’in Prens Sabahattin’in adem-i merkezîyetçi fikirlerini onaylamamasından kaynaklandığı da belirtilmiştir. Hanioglu, *age.*, s. 48-49.

²⁸ Bu sayıdan sonra gazetenin Ethem Ruhi ve Abdullah Cevdet’in kurduğu Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti’nin yayın organı olduğunu görüyoruz. Cemiyetin nizamnâmesi için bkz. “Nizamname-i Esas”, OG, 15 Temmuz 1904, №136, s. 2-3; Bundan sonra gazetenin tekrar Cenevre’ye gelmesi söz konusu olmuştur. “Bir Hatve Daha”, OG, 15 Temmuz 1904, №136, s.1-2.

sekize çıkmıştır. Sayfa sayısı bu numaradan sonra dört ve sekiz arasında sürekli değişiklik göstermiştir. Bu değişimin maddi sıkıntılar nedeniyle olduğu tahmin edilmektedir.

5- 104. numaradan sonra Osmanlı ibaresinin altındaki sütunda şu şekilde değişiklik olmuştur: Sağ tarafta, “İttihad esasü'l esas kuvvettir.”, ortada “Hürriyetperveran Fırkası Cemiyet-i Merkeziyesinin Vasıta-i Neşriyatı”, solda ise “Adalet, Müsavat, Hürriyet” cümle ve kelimeleri yer almaktadır. 120. numaradan itibaren bahsi geçen değişikliğin yerine eski tanımlamaların getirildiği görülmektedir. 136. numaradan sonra bahsi geçen sütun, sağ tarafta “Bulmaz halas saika-i intikamdan”, ortada “İttihad ve İnkılâp Cemiyeti'nin Vasıta-i Neşriyatı”, solda “Tahrib eden hukuk-u abâdı harab olur” olarak değişmiştir.

6- Gazetenin sütun sayısı 136. numaradan itibaren üçe çıkmıştır.

7- Gazetenin senelik abone fiyatı 120. numaradan itibaren 10 Frank olarak değiştirilmiştir.

8- 103. numaraya kadar 15 günde bir yayınlanan gazete, 104, 105 ve 106. numaraları ayda bir çıkarmıştır. 114. numara ile 115. numara arasında da bir aylık bir süre geçmiştir. Yine 116. numaradan 120. numaraya kadar yine aynı şekildedir. 126. numaradan itibaren gazetenin çıkış süresinin son derece düzensiz olduğu görülür.

Osmanlı gazetesinin diğer özellikleriyle ilgili şunları söyleyebiliriz: Öncelikle, gazetenin 7. numarasından itibaren Fransızca ilâve yapıldığına dair bilgiye rastlıyoruz.²⁹ Bu ilâvenin 41. numarada verilen ilândan anladığımız kadarıyla 13 sayı çıktığını görüyoruz.³⁰ Gazetede bir İngilizce³¹, bir de Almanca³² ilâve yapıldığını yine verilen ilândan öğreniyoruz.

***Osmanlı* Gazetesinin Yazar Kadrosu**

²⁹ “İlân”, *OG*, 1 Mart 1898, №7, s. 1.

³⁰ “İlân”, *OG*, 1 Ağustos 1899, №41, s. 1.

³¹ “İlân”. *OG*, 1 Ağustos 1898, №17, s. 1.

³² “İlân”, *OG*, 15 Kanun-i sâni 1900, №52, s.1.

Osmanlı gazetesi yayın hayatına başladığında Cenevre’de Abdullah Cevdet³³, İshak Sükuî, Tunalı Hilmi³⁴, Nuri Ahmet, Reşid Bey, Halil Muvaffak, Akil Muhtar ve Refik Bey bulunuyordu.³⁵ Gazeteyi yönetenler bu kişiler olmasına rağmen gazetenin genelinde adı geçen kişilerin imzasını taşıyan makalelere rastlamak pek mümkün değildir. Genelde gazetede lakaplar kullanılmıştır. Pek çok makalenin ise yazarının imzası yoktur. Yalnız bir ayrıma dikkat etmek gerekir. Cenevre kolunun Ahmet Rıza’dan ayrı olmasına rağmen, Ahmet Rıza, 1 Teşrin-i sani 1899 tarihinde çıkan 47. sayıya kadar zaman zaman da olsa gazeteye makale vermiştir. Bu dönemden sonra 1899 yılında Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın İstanbul’dan kaçarak Cenevre’ye gelmesiyle 53. sayıdan başlayarak 100. sayıya kadar Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın ve oğullarının yazıları bulunmaktadır. Buradan hareketle şu çıkarımı yapmak mümkündür. Cenevre kolu liderleri durumundaki Mizancı Murat, İstanbul’a dönünce kendilerine oranla tecrübeli olan Ahmet Rıza’dan yararlanmıştı. Bu muhtemelen gazetenin saygınlığı için de gereklidir. Zira, gazetede bahsi geçen zamana kadarki imzasız makalelerde fikri yoğunluk Ahmet Rıza’nunkiler kadar yoktur. Deneyimsiz fakat çılginca Meşrutiyeti arzulayan bu gençlerin acemiliği bir bakıma makalelerine yansımıştır. İşte Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın gelişiyle Cenevre kolu kendilerine yakın birini bulunca gazete saf değiştirmiştir. Zaten 53. sayıya bakıldığında, gazetenin Damat Mahmut Celalettin Paşa’nın nasıl tekeline geçtiği görülür.³⁶ Bunda etkili olanın ekonomik darboğazda olan gazetenin sıkıntısını Damat Mahmut Celalettin Paşa ile çözmesi de

³³ Abdullah Cevdet; 1869’da doğdu. Ma’muretü’l-aziz Askeri Rüşiyesi ile Kuleli Askeri Tıbbiye İdadisi’ni bitirdikten sonra Mekteb-i Tıbbiye’ye kaydoldu 1889’da kurulan İttihad-ı Osmanî’nin kurucularındandır. 1897’de bu şehirdeki merkez komitesine kaydolun Abdullah Cevdet, aynı yıl yayın hayatına giren *OG*’nin yönetici ve başyazarları arasında yer aldı. “*Bir Kırd*” takma adıyla makaleler yazdı. 1904’te Osmanlı İttihad ve İnkilâp Cemiyeti’i kurdular. 1910 yılında İstanbul’a döndü ve Osmanlı Demokrat Fırkası’nın ikinci başkanı oldu. Abdullah Cevdet, 1932’de öldü. Bkz. Şükrü Hanioglu, “Abdullah Cevdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, 1988, s. 90-93.

³⁴ Tunalı Hilmi (1871-1928) 1871’de Bulgaristan’da doğan Tunalı Hilmi Bey, Askeri Tıbbiye’de öğrenciyken yönetime karşı muhalefet yapan kişilerdendir. Yönetimin baskısı nedeniyle 1895’te Cenevre’ye kaçtı. 1897’de *OG*’ni çıkaranlar arasındadır. Meşrutiyetten sonra İstanbul’a döndü ve çeşitli yayın organlarında yazmaya devam etti. Cumhuriyetin ilânından sonra çeşitli illerin millervekilliğini yaptı. Jön Türk ve Türkçülük fikirlerinin önemli isimlerinden olan Tunalı Hilmi Bey, 1928’de İstanbul’da öldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri Ateş, *Tunalı Hilmi, Hayatı, Siyasi Fikirleri*, Ankara, Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1993.

³⁵ Şükrü Hanioglu, *age.*, s. 278.

³⁶ *OG*, 1 Şubat 1900, №53.

düşünülebilir.³⁷ Bu durum muhtemelen Damat Mahmut Celalettin Paşa ile Ahmet Rıza arasındaki çekişmeden değil, gazeteyi çıkaranların Ahmet Rıza'ya tavrından kaynaklanmaktadır.

Osmanlı Gazetesinin Fikir Dünyası

Osmanlı üzerine araştırmalarda gazetenin fikir dünyası hakkında iki farklı değerlendirme yapılmıştır. Bir görüşü göre gazetede makalelerde sırf Sultan II Abdülhamid'e muhalefet yapmak için belirli konular etrafında tekdüze tartışmalar yapıp durulmuştur.³⁸ Diğer bir görüşe göre bu tez doğru değildir. Zira, İttihad ve Terakki Cemiyeti içinde en açık ve kesin bir şekilde Türkçülük ve emperyalizm konusunda tavrı alabilen yayın organı *Osmanlı* olmuştur.³⁹

Öncelikle gazetede Osmanlılık fikrinin de sık işlendiği de görülmektedir. "Umum Osmanlıların gafletten uyarılması" gazetesinin amacı olarak gösterilmiştir ki burada Osmanlılık fikrine vurgu yapılmıştır.⁴⁰ Ayrıca, "Millet-i Osmaniye" teriminin kullanıldığı da görülmüştür.⁴¹ Bu fikir "milliyet ve cinsiyet ayırmayarak bütün ahaliyi eşit tutarak ıslahat yapılması gereği" anlayışıyla,⁴² imparatorluk dahilindeki azınlıklara birleşme çağrısı yapılmasıyla da işlenmiştir.⁴³ Tabii burada Sultan II. Abdülhamid'e karşı birleşme söz konusudur.

Osmanlı'nın bu tutumuna azınlıklardan cevap gelmiştir. Bu cevaplar gazetesinin sütunlarında yer almış ve zaman zaman tartışmaların da yaşandığı görülmüştür. Örneğin, gazetede Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın "gelin birleşelim" çağrısına "Bir Ermeni" imzalı bir mektupta bu fikre pek yanaşılmamıştır. Bunun gerekçesi ise Kanun-i Esasi ilân edilse dahi onun, istenilen ıslahatları uygulamada yetersiz kalacağıdır. Mektuba *Osmanlı* "Osmanlı" imzasıyla şöyle cevap vermiştir: "Binaenaleyh Mahmud Paşa Hazretleri'nin mektublarındaki İttihad davetine bilcümle ecnâs ve edyâna

³⁷ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılap Hareketleri*, İstanbul, 1959, s. 273.

³⁸ Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1902*, İstanbul, 1992, s. 143.

³⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara, 1995, s. 70-71.

⁴⁰ "İfade-i Mahsusa", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1897, №1, s. 1.

⁴¹ "İbret", *OG*, 15 Mart 1898, №8, s. 3; Ahmet Lütfullah- Mahmut Sabahattin, "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza", *OG*, 1 Nisan 1901, №81, s. 4.

⁴² Ahmet Rıza, "İcmal-i Ahval", *OG*, 15 Haziran 1898, №14, s.2.

⁴³ Ahmet Lütfullah- Mahmut Sabahattin, "Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza", *OG*, 1 Nisan 1901, №81, s. 4; benzer görüşler için "Arnavudlar ve Kürdler", *OG*, 1 Kanun-i sani 1900, №51, s. 1-3; "Arnavudluk ve Arnavudlar", *OG*, 1 Nisan 1899, №33, s. 1-3; "Arnavudlar ve Giridiler", *OG*, 1 Kanun-i Sani 1900, №51, s. 1.

mensub vatandaşlarımız gibi Ermeniler de iltihak edebilirler, etmelidirler. Serd olunan programımız dahilinde daha tedabir gösterilebilirse müzakereye ve icabında her şeyi kabule hazırız. Maksadımız Memalik-i Osmaniye’de yaşayan bir’lümle akvamın istirahat, terakki ve memleketimizde her türlü esbab-ı adaletin mevcudiyetini temin olmuştur.”⁴⁴

Bahsi geçen bu tartışmaya Arnavut olduğunu belirten bir şahıs da katılmıştır. Bu kişinin fikrine göre, Türkler (cemiyet üyelerinden Türkler olarak bahsediyor), bir sürü şubesi olmasına rağmen, daha kendi aralarında anlaşabilmiş de değildir. Cemiyet üyelerinin birbirinin arkasından konuştuğunu ifade eden bu Arnavuta göre, cemiyet üyeleri, önce kendi arasında anlaşmalı sonra bütün etnik unsurlara birleşelim çağrısını yapmaya hak kazanmalıdır. Burada ilginç olan anılan kişinin şu sözleridir: “Siz (Jön Türkleri kastediyor) Arnavudluk’ta Abdülhamid’i Arnavudların öldüreceği yerde muhafaza ediyorlar diye bizi eleştiriyorsunuz. Biz Abdülhamid’i öldürebiliriz. Bu bizim için zor değil. Fakat biz bunu icra edersek Türklerin devr-i ıslahatta bize verecekleri mükâfat nedir?. Bir Arnavud.”⁴⁵ “Bir Arnavud” imzalı bu mektup, “Bir Kürd” imzasını taşıyan bir mektupta çok sert bir şekilde eleştirilmiştir. Bu mektuba göre, böyle pazarlıkların yapılması son derece yanlıştır. Cemiyet her ne kadar kendi içinde bölünmüş görünse de hepsinin amacı birdir. Baki kalan hürriyet, müsavattır.⁴⁶

Gazetede tartışmalardan cemiyet üyelerinin sadece Sultan II. Abdülhamid’le mücadele etmedikleri ortaya çıkmaktadır. Gazete, kendi kabuğuna çekilmek isteyen etnik gruplarla da birleşme adına mücadele etmektedir. Birleşme yanlısı olmayan mektuplar ve yaşanan isyanlar cemiyet üyelerini yeni arayışlara itmiştir. Gazetede fikri kargaşa bunun sonucudur.

Osmanlı gazetesinde Türkçü fikirlere de rastlanmıştır. İmparatorluktan kopuşların önlenememesi Jön Türkleri yeni arayışa sevk etmiştir.⁴⁷ Bu bağlamda gazetede “Türk milleti, Türkiye memleketi” şeklinde ibarelere rastlanmıştır.⁴⁸ Ama gazetede ilk etapta tam bir milliyetçilikten bahsetmek mümkün değildir. Osmanlılıkla iç içelik söz konusudur. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu’nu kurtarmak için herkes ortak hareket etmeli ancak Türkler harekete öncülük etmelidir. Şu paragraf dikkat çekicidir: “Yıldızı yıldızlılara bırakalım. Onlar hak yola gelmezler. Hepimizin maksadı bir mi? Eğer böyle ise şu sözün icrasına çalışmalıyız: Türkler harekete geçmeli, gelmiyorlar ise getirilmeli, her kavm-i

⁴⁴ Bir Ermeni, “Türk Vatandaşlara Açık Mektup” , OG, 1 Kanun-i evvel 1900, №73, s. 4-5.

⁴⁵ Bir Arnavud, “Mekâtib: Arnavudluk’dan”, OG, 1 Kanun sâni 1901, №75, s. 8.

⁴⁶ Bir Kürd, “Mekâtib: Mısır Elkabire’den” . OG, 15 Şubat 1901, №78, s. 8.

⁴⁷ Yusuf Akçura, *Türkçülük. Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İstanbul, 1978, s. 81.

⁴⁸ Mustafa Refik, “Abdülhamid ve ...? Meselesi”, OG, 1 Eylül 1899, №43, s. 3.

Osmaniye'nin islahat isteyenleri bunu birinci vazife bilmeli. Zira bizde bir kıyamın önayağı Türkler olmaz ise muvaffakiyet elde edilemez."⁴⁹

Yine gazetede Ermeni milliyetçilerinin bir toplantısında bulunan cemiyet üyesinin Ermeniler milli marş söylediği zaman bu marştan ne kadar etkilendiğini ve milli marşa sahip olmayı arzu ettiğini söylemesi de Türkçülüğün uyanışına güzel bir örnek olmuştur.⁵⁰

Osmanlı gazetesinin yayın hayatının sonlarına doğru ise net bir milliyetçi tavır aldığı görülmektedir. Burada dikkati çeken nokta esasta yayın hayatının sonlarına doğru gazetenin *İttihad ve İnkılâp Cemiyet'i* nin yayın organı olmasıdır. Yani bu kesin tavırda özellikle Balkanlardaki isyanların durdurulamamasının yanında gazetenin el değiştirmesi de etkili olmuştur. Örneğin Türkçü fikirleriyle tanınan Şemseddin Sami Bey'den gazete övgüyle bahsetmiş ve onun çalışmalarının ve değerinin gerekli önemi görmediğinden bahsedilmiştir. Makalenin devamında "Şemseddin Sami Bey, zamanımızda tek başına ihya-i maarif-i milliye için çalışmıştır. Demek oluyor ki milletin ruhi ihtiyacını anlamış..."⁵¹ sözleri yer almıştır.

Osmanlı gazetesinde zaman zaman itihad-ı İslâm fikrinin de işlendiği görülmüştür. Örneğin "umum millet-i islâmiye"⁵² ve "alem-i İslâmiyet, Müslümancısına izzet-i nefis"⁵³ gibi kelimeleri kullanılmıştır. Bu konuda bir başka örnek Meşrutiyete giden yolun tarifıyla verilmiştir; "İslâmiyette esas hükümet iki şeyden ibaretti. Meşveret ve adalet. Bu iki esas ayrı ayrı iki ayrı fazilet farz olursa da aslında birdir. Bunlar da Meşrutiyetin temelleridir."⁵⁴

Osmanlı İslâmiyeti özellikle Girit isyanları gibi olaylarda Rumlara karşı kullanmıştır. Girit isyanı sırasında Rumların Müslümanlara yaptığı zulümler şiddetle eleştirilmiştir.⁵⁵ Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Irk, din, dil gözetmeden eşit olmayı hedefleyen gazete, imparatorluktan ayrılma amacıyla olan azınlıklara karşı karşı bir tutum içerisindedir. Aynı fikre hizmeti gazete, sık sık Sultan II. Abdülhamid'in yönetiminin İslâm kurallarına uymadığı, onun

⁴⁹ "Siyasi ve İctimai", *OG*, 15 Kanun-i evvel 1897, №2, s. 1; Bir başka makalede ise, Türklerin öncü rolü üstlenmesiyle ilgili şöyle denilmektedir: "Osmanlılar içinde devlet denilince en büyük bir hiss-i hürmet inkıyâd ile en ziyade mütchassis olan Türkler...", "İfade-i Mahsusa", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1897, №1, s. 3.

⁵⁰ "Cenevre'den Mektub", *OG*, 1 Kanun-i sani 1901, №99, s. 7.

⁵¹ "Bir Hitab-ı Ulvi", *OG*, 15. Teşrin sani 1904, №141, s. 1-2.

⁵² "İhtar", *OG*, 1 Mart 1898, №31, s. 1.

⁵³ "İzzet-i Nefisten Eser Kalmadı", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1898, №25, s. 5.

⁵⁴ "Mekâtib: İstanbul'dan", *OG*, 1 Teşrin sani 1899, №47, s. 4-5.

⁵⁵ "İzzet-i Nefisten Eser Kalmadı", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1898, №25, s. 5.

halife olmadığı yönünde yorumlar yaparak da sağlamıştır.⁵⁶ Bu tür Sultan II. Abdülhamid'in şahsına hedef alan ve İslâmî görevlerini yerine getirmediği yönündeki eleştiriler gazetesinin Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın hakimiyetine girdikten sonra ağırlık kazanmıştır. İki kişi arasındaki çekişme gazeteye bu şekilde taşınmıştır. Ancak İslâmcı fikirlerin sadece bu dönemde işlendiğinden de bahsedilemez. Genelde işlenen İslâmcı fikirlerin adı geçen dönemde ağırlık kazandığından söz edilebilir.

Cemiyet üyelerinin İslâmcı fikirleri işlemesinin sebebi ise farklı düşüncelere sahip cemiyet üyelerinin fikirlerini yansıtılmaları dışında, fikirlerini yaymaya çalıştıkları toplumdan tepki almamaktır. Çünkü, hitap ettikleri toplumun geneline yakını Müslümanlar oluşturmaktaydı. Bu bağlamda politikaları, Sultan II. Abdülhamid'i din yönünden çürütmek ve Meşruiyeti de din esasına göre savunmaktır.⁵⁷

Gazetede yer alan bir *açık muhabere*'de, cahil ve biçare ahaliye terakkinin gereğini anlatmanın bir varan ve din borcu olduğu vurgulanmıştır.⁵⁸ Böylece gazete, amacına ulaşmak için yaptıkları muhalefeti "din borcu" düşüncesiyle meşrulaştırmıştır.

Ayrıca *Osmanlı* gazetesinin geneline bakıldığında "Şark Meselesi" dahilinde ele alınan meselelerde, Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki sürtüşmeye vurgu yapıldığı görülmüştür. Avrupalı devletlerin geçmişten beri var olan Müslümanlara karşı kininin fırsat buldukları anda ortaya çıktığı pek çok makalede vurgulanmıştır.⁵⁹ Örneğin Makedonya Meselesinin ele alındığı bir makalede, geçmişte Cebel-i Tarık Boğazı'nda Endülüs Devletine karşı düşmanca davranan Avrupalılar, şimdi İstanbul Boğazı'nda aynı şeyi yapıyorlar benzetmesi yapılmıştır. Makalenin sonunda Avrupalıların Müslümanlara karşı kini uzun uzadıya anlatılmıştır.⁶⁰ Aynı örneğin verildiği bir makalede o derece ki "bari Avrupa devletlerine el açmadan şanımla ölelim"e varan hamaset çarpıcı olsa gerektir.⁶¹ Bu benzetme gazetesinin İslâmcı fikirlerini yansıttığı kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak isteyen Avrupa devletlerine karşı duruşunu

⁵⁶ "Telaş-ı Şahane", *OG*, 15 Nisan 1901, №82, s. 3; "Mekâtib: İstanbul'dan", *OG*, 15 Teşrin-i sani 1901, №96, s. 5.

⁵⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, 1988, s. 527; Hanioglu, *a.g.e.* s. 626.

⁵⁸ "Açık Muhabere", *OG*, 15 Şubat 1902, №102, s. 8.

⁵⁹ "Devleti Osmaniye ve Avrupa" *OG*, №7, 1 Mart 1898, s. 1-2; "İcmal-i Ahval", *OG* 15 Kanun-i sani 1901, №76, s. 1-2; "Şark ve Garb", *OG* 1 Kanun-i sani 1903, №117, s. 1-3; "Adriyatik Muazenesi", *OG* Ağustos 1901, №89, s. 1; "On Dokuzuncu Asır", *OG* 1 Şubat 1900, №53, s. 2-3.

⁶⁰ "Avrupa Taassubu", *OG*, 20 Teşrin sani 1903, №126, s. 1.

⁶¹ "Ölüm Korkusuyla İntihar", *OG*, 1 Nisan 1898, №9, s. 3.

göstermesi bakımından da önemlidir. Diğer taraftan gazetenin çok açık ve sert bir şekilde anti-emperyalist tavır içinde olduğunu belirtmek gerekir. Bu duruş gerek Girit meselesi ele alınırken, gerek Balkanların durumunu değinilirken, gerekse demiryolu hatının imtiyazının verilmesi konusundanet bir şekilde sergilenmiştir.⁶²

Gazetede savunulan fikirlerdeki bu karmaşa yadırganabilir mi? Hem Osmanlıcı, hem Türkçü, hem de İslâmcı fikirlere rastlanması neyle ilişkilendirilebilir, ya da açıklanabilir? Bunun sebepleri çeşitli olabilir. Öncelikle gazeteyi çıkaranların deneyimsizliği ve tam oturmayan fikirleri olduğu gibi gazeteye yansımış olabilir. Bir ikinci sebep, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin dönemin siyasi ortamının salınımlarına göre ideolojik salınlara teslim olması gösterilebilir. Ayrıca gazete taraftar toplamak için birçok alana yönelmiş de olabilir. Diğer bir sebep de baştan sona lider vasfını taşıyan birinin olmayışı da olabilir. Bir başka sebep gazetenin baştan sona bir başyazarı olmaması dolayısıyla birçok eğilime göz kırpan, ya da açıktan açığa savunan cemiyet üyesinin yazılarının gazeteyi platform olarak kullanmasıdır. Ayrıca gazeteye gelen mektuplar da yayınlanmıştır.⁶³ Bu etkenler fikir çeşitliliğine yol açmıştır. Bu bir karmaşa olarak değerlendirilebilir mi? İç siyasette ise amaç bellidir. Fakat amaca gidilecek yola dair anlaşmazlık göze çarpmaktadır. Buna en iyi örnek 1902 kongresi sonucunda gazetenin tek bir grubun yayın organı olması gösterilebilir.⁶⁴ Gazetenin başından sonuna kadar tutarlı politikası, Sultan II. Abdülhamid'e Meşrutiyeti ilân ettirmek için birleşme çağrısıdır. Bazı ayrıntıları atarsak⁶⁵ diğer bir tutarlı politikası devleti parçalamak, istila etmek isteyen Avrupa devletlerine karşı anti-emperyalist tavır içinde olmasıdır. Bu bize Jön Türklerin iki ana amacını gösterir. Birincisi Meşrutiyeti ilân etmek, ikincisi imparatorluğu kurtarmak.

Bu noktada gazetenin Sultan II. Abdülhamid'e bakışını da aktarmakta yarar vardır. Bu tahmin edilebileceği gibi katı ve eleştireldir. İmparatorluğun başına gelenlerin tek sorumlusu padişah olarak aktarılmaktadır. Örneğin Girit'ten gelen

⁶² "Mukâtib: İstanbul'dan", *OG*, 1 Kanun-i sâni 1900, No 51, s. 5: "Anadolu'nun Mukaddime-i İstilası", *OG*, 1 Mart 1900, №55, s. 1.

⁶³ Burada dikkatimizi çeken gazetede Sultan II. Abdülhamid'i öven bir mektubun yayınlanmasıdır. Bu bize gazetenin kendisine gönderilen bütün mektupları yayınladığı izlenimini vermektedir. Bkz. Bir Hindli, "Hindistan Mektubundan Maabad", *OG*, 1 Kanun-u evvel 1900, №73, s. 5-6.

⁶⁴ Bu grup prens Sabahattin'in grubudur.

⁶⁵ Bu konuda gazetenin Sultan V. Murad'ın kurtarılması için, İstanbul'a ziyaret edecek olan Alman İmparatoru'na mektup göndermesi gazetenin düştüğü çelişkiyi gösterir. Zira bir devlet hem düşman hem de yardım istenebilir bir kurum olarak görülmektedir. "İlân", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1898, №25, s. 1.

bir mektubun içinde yer alan şu sözler gazetenin genelinde farklı şekillerde yer almaktadır. “Ey zalim padişah. Kalbin müteessir olmuyor mu? Ah hain, bizim de vatanımızı hevesine kurban ettin...”⁶⁶ Padişahın cemiyet üyelerini İstanbul’a döndürmeye çalışmasına gazetenin verdiği cevap iki taraf arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından önemlidir. “Şevketmeâb! Gazi Abdülhamid Hân-ı Sâni Hazretleri... Çıldır, kudur, titre gaddar titre.”⁶⁷ Bütün bu sözlerine rağmen gazete bir sayısında “Biz padişahın şahsi düşmanı değiliz”⁶⁸ diyerek tavrılarının “kötü yönetimine” olduğuna vurgu yapmıştır.

Osmanlı gazetesinde Sultan II. Abdülhamid iki defa yaptığı faaliyetten dolayı eleştirilmemiş, hatta övgüyle karşılanmıştır. İlki Girit meselesi konusunda Rusya’nın vali tayini hususundaki önerisini geri çevirdiğinde,⁶⁹ ikincisi ise gazeteye gönderilen ve “Bir Hintli” imzasını taşıyan belirsiz bir mektupla yapılmıştır. Bu mektupta Sultan II. Abdülhamid’in gereksiz yere eleştirilmekte olduğu savunulmuştur.⁷⁰ Bundan sonraki sayılarda *Osmanlı*’ya bu mektuba cevaplar gelmiştir. Ortak kanaat ise Sultan II. Abdülhamid’i eleştirmenin yerinde olduğu üzerinedir.⁷¹ Hatta en sonunda “Bir Hintli” imzalı makalenin sahibinin Sultan II. Abdülhamid’in tuttuğu biri ve mektup yazının da sipariş olduğu iddia edilmiştir.⁷²

Osmanlı Gazetesinin Tartışma Konuları

Gazetenin geneli incelendiğinde bazı konu başlıkları ortaya çıkmıştır. Bunlar kabaca Girit meselesi⁷³, Makedonya olayları ve Balkanlar, demiryolu hattı, Afrika’daki durum, Ermeniler olarak sıralanabilir.

Girit meselesi ele alınırken hem makalelere, hem de Girit veya İstanbul’dan gönderilen mektuplara yer verilmiştir. Konu, özellikle Müslüman halkın çektiği

⁶⁶ “Son Nefesler”, *OG*, 29 Teşrin-i evvel 1898, №23, s. 1.

⁶⁷ “Açık Muhabere”, *OG*, 29 Teşrin-i evvel 1898, №23, s. 1.

⁶⁸ “Halsane-i İhtar”, *OG*, 15 Haziran 1901, №86, s. 6.

⁶⁹ “Yine İstanbul’dan”, *OG*, 15 Eylül 1898, №4, s. 7.

⁷⁰ “Mukâtib : Maksad ve Bir İki Söz”, *OG*, 1 Teşrin-i evvel 1900, №69, s. 3-4; “Hindistan Mektubundan Maabad”, *OG*, 15 Teşrin-i sâni 1900, №72, s. 7-8; “Hindistan Mektubundan Maabad”, *OG*, 1 Kanun-ı evvel 1900, №73, s. 5-6.

⁷¹ “İskenderiye Muhabirinizden: Hindistanlı Mektubuna Dair”, *OG*, 1 Teşrin sâni 1900, №71, s. 4-5; Mithad Paşa Mahdumu Ali Haydar, “Mukâtib: Atına’dan”, *OG*, 15 Teşrin sâni 1900, №72, s. 4-5.

⁷² Bir Kürd, “Mısır İlkahire’den Mektub”, *OG*, 15 Şubat 1901, №78, s. 8.

⁷³ *Osmanlı* ve Girit bunalımının konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Gülser Oğuz, “Osmanlı Gazetesinin (1897-1904) Girit İşyanlarına Bakışı”, *Abi İzzet Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s. 89-111.

eziyetlere vurgu yapılarak aktarılmıştır.⁷⁴ Avrupa devletlerinin, Rumların Müslümanlara yaptığı zulümlere göz yumması hatta desteklemesi tezi de işlenen konular arasındadır.⁷⁵ Gazetenin bu noktada anti-emperyalist duruşu dikkati çekmektedir. Gazete Girit konusuna değinirken baştan sona kadar olaylardan kötü yönetimi ve ıslahat yapmaması nedeniyle Sultan II. Abdülhamid'i sorumlu tutmaktadır.⁷⁶ Yaptığı yayınlarla Girit'ten göç eden halkı etkilemeye çalışan gazete, özellikle yurtlarını terk etmemeleri konusunda telkinlerde bulunmuştur.⁷⁷ Girit konusuyla ilgili gazetenin önerdiği çözümün bu olduğu görülmektedir. Şayet terk ederlerse parçalanmanın bir adımının daha atılacağını dile getiren gazete, propagandasıyla imparatorluğu kurtarmak amacını uygulamaya çalışmıştır. Doğrudan Giritlileri hedef alarak Giritli Müslümanların yapmaları gerekeni belirten gazete böylece halkı etkilemeye çalışmıştır. Ama bu safhada amaçlarına ulaşamayan gazetenin sünunlarında yer alan şu sözler kayda değerdir: "Size malınızı, yurdunuzu terk etmeyin dedik, dinlemediniz. Yazıklar olsun! Giritli Müslümanlar mülklerini, servetlerini terk ederek celladları olan bir hükûmetin altına girdiler."⁷⁸

Osmanlı gazetesi, Girit konusunda olduğu gibi Makedonya meselesinde de suçlu olarak Sultan II. Abdülhamid'i görmektedir. Öncelikle gazete, Mahmut Nedim Paşa ile başlayan Osmanlı politikasının devlete zarar verdiğini, aynı politikalara Sultan II. Abdülhamid'in de meydan verdiğini vurgulamaktadır.⁷⁹ Gazeteye göre Balkanlar konusunda Sultan II. Abdülhamid'in ilk hatası buradan kaynaklanmaktadır. Ayrıca, Sultan II. Abdülhamid'in yaptığı diğer hata ise bölgeyi iyi yönetememek ve asayişi sağlayamamaktır.⁸⁰ Özellikle İstanbul yönetiminin halka zulmeden ihulâlcilerin faaliyetlerine sessiz kalması eleştirilmiştir.⁸¹ Bunun ise bölge ile özellikle Berlin Anlaşması'ndan sonra ilgilenmemekten kaynaklandığı savunulmaktadır. Sultan II. Abdülhamid'in

⁷⁴ Örneğin; "Girit Facia-i Ahiresi", *OG*, 15 Eylül 1898, №20, s. 1; "Kandıye İsyanı", *OG*, 15 Eylül 1898, №20, s. 8. "Havadis", *OG*, 1 Haziran 1898, №13, s. 8. "Girit'den", *OG*, 15 Ağustos 1899, №42, s. 6.

⁷⁵ "Yine İstanbul'dan", *OG*, 1 Mart 1898, №7, s. 4; "Telgraflar", *OG*, 15 Eylül 1898, №20, s. 8. *Osmanlı* gazetesinin bir haberine göre, İngilizlerin talebi üzerine otuz dokuz Müslüman evi "sahiplerine" yıktırılmıştır. "Girit Ahvali", *OG*, 1 Teşrin-i evvel 1898, №21, s. 4.

⁷⁶ "Son Nefesler", *OG*, 29 Teşrinievvel 1898, No 23, s. 1; "Mekâtib: Girit'den", *OG*, 1 Kanun sani 1899, №27, s. 4.

⁷⁷ "Girit'den", *OG*, 1 Haziran 1899, №41, s. 7.

⁷⁸ Aynı yer.

⁷⁹ "Yine Balkan Mesâli", *OG*, 1 Ağustos 1901, №89, s. 4.

⁸⁰ "Selânik'den", *OG*, 1 Ağustos 1901, No 89, s. 5; "Makedonya Meselesi", *OG*, 1 Kanun-i sani 1903, №117, s. 6-8.

⁸¹ "Bir Haysiyetsizlik Daha", *OG*, 1 Temmuz 1899, №39, s. 4.

ilgisizliği nedeniyle bölgede meydana gelen hükümeteşizlik sonucu Panslavizm rohumları eken Bulgar ve Sırp yöneticileri bölgede rahatça hareket edebilmektedir.⁸² Bu bağlamda gazetede Balkanlar'daki Makedonyalı ihtilâlcilerin yakıp yıkma faaliyetleri, isyan faaliyetleri gazeteye gelen mektup ve havadislerle açık bir şekilde gösterilmiştir. Bu konuda şu havadis dikkate değerdir; ki bunun pek çok benzerini gazetede bulabiliriz. "Hudud boylarında ikamet eyleyenlerden ay geçmez ki evi harab edilmiş, harmanı yakılmış, hayvanı gasb edilmiş yüzlerce kişi bulunmasın. İtlaf edilen biçareler de caba."⁸³ Gazetede, Makedonya konusu ele alınırken dikkatimizi çeken bir başka husus, konunun özellikle Rusya üzerinden ele alınması olmuştur.⁸⁴ Bu, Rusya'nın diğer devletlere nazaran Balkanlarda nüfuz sahibi olabilmek için uyguladığı etkin siyasetten kaynaklanmaktadır. Mesela *Osmanlı Gazetesi*'nin verdiği bir havadiste Rusya'nın Balkanlarda Panslavizm propagandası yapan bir gazete çıkardığı belirtilmektedir.⁸⁵ Girit ya da Makedonya meseleleri olsun "Şark Meselesi" bağlamına yerleşen bu temalar özü itibarıyla Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki düşmanlık olarak algılanmıştır. Avrupalı devletlerin geçmişten beri var olan Müslümanlara karşı kininin fırsat buldukları anda ortaya çıktığı pek çok makalede vurgulanmıştır.⁸⁶

Osmanlı'ya göre yapılacak şey aslında Berlin Anlaşması'nda çok açık bir şekilde gösterilmektedir.⁸⁷ Bu da ıslahat yapmaktır. Balkanlardaki olayların yatıştırılması için önerisi ise bölgeye namuslu memurların gönderilmesi, bir an önce kanunlara uyulması ve adaletin tesis edilmesidir.⁸⁸

⁸² "Bulgaristan'dan Mektub", *OG*, 15 Mart 1900, №56, s. 6; "Bulgarya Hatırası", *OG*, 15 Eylül 1899, №44, s. 4; "Rumeli'nin İstikbali", *OG*, 15 Teşrin-i evvel 1903, №124, s. 1-2.

⁸³ "Bir Haysiyetsizlik Daha", *OG*, 1 Temmuz 1899, №39, s. 4; "Havadisar", *OG*, 1 Kanun-i evvel 1902, №116, s. 8; "Bulgar Vahşet", *OG*, 15 Eylül 1903, №122, s. 4; "Rumeli Haberleri", *OG*, 1 Teşrin-i evvel 1903, №123, s. 4; "Havadis", *OG*, 15 Teşrin-i evvel 1903, №124, s. 4.

⁸⁴ "Aksa-i Şark", *OG*, 15 Eylül 1898, №20, s. 2. Gazeteye göre, Arnavutlarla, Sırlarla, Ermenilerle, Girit'te Rumlarla çıkan sorunların tek teşvikleyicisi Moskova'dır. "Ne Yapacağız", *OG*, 1 Teşrinievvel 1898, №21, s. 1; "Rusya Dostluğu" *OG*, 15 Eylül 1902, №112, s. 2.

⁸⁵ "Havadis", *OG* 1 Eylül 1901, №91, s. 8. Gazetede de belirtildiği gibi Rusya ayrıca amacına ulaşabilmek için Sırları ve Bulgarları Maşa olarak kullanmaktadır. "Balkan ve İslav Temayişleri", *OG*, 15 Temmuz 1901, №88, s. 1; "Bosna ve Hersek'den Mektub", *OG*, 15 Haziran 1898, №14, s. 5.

⁸⁶ "Devlet-i Osmaniye ve Avrupa", *OG*, 1 Mart 1898, №7, s. 1-2; "İcmal-i Ahval", *OG*, 15 Kanun-i sâni 1901, №76, s. 1-2; "Şark ve Garb", *OG*, 1 Kanun-i sâni 1903, №117, s. 1-3; "Adriyatik Muazenesi", *OG*, 1 Ağustos 1901, №89, s. 1; "On Dokuzuncu Asır", *OG*, 1 Şubat 1900, №53, s. 2-3.

⁸⁷ "Havadisar", *OG*, 1 Teşrin-i evvel 1902, №113, s. 7.

⁸⁸ "Havadis", *OG*, 15 Mart 1900, №56, s. 7.

Osmanlı imparatorluğun Balkanlar'daki dağılma ihtimaline karşı gösterdiği endişeyi Arabistan'daki ve Afrika'daki etnik kıpırdanmalara karşı da göstermiştir. Bahsi geçen bölgelere dair bilgiler, gazeteye gönderilen mektup ve havadislerle edinilmiştir. Bu mektuplar ve havadisler Girit ve Makedonya'dan gelen mektuplar kadar yoğun olmasa da bölge hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu bilgilerden özellikle İtalya⁸⁹, Fransa⁹⁰ ve İngiltere'nin⁹¹ bölgede içten içe isyan faaliyetlerini destekleyerek ve nüfuz sahibi olmak amacıyla halkla iyi ilişki kurarak onları kendi yanlarına çekme politikası izlediklerini anlıyoruz. Gazetenin Afrika konusuna da anti-emperyalist bir düşünceyle yaklaştığını görüyoruz. Öyle ki Afrika'da yer yer çıkan isyanların Sultan II. Abdülhamid'in yönetiminden kaynaklandığı gazetede verilen bilgiler arasındadır. Diğer konularda olduğu gibi padişahın, karışıklıkları önlemek için ıslahat yapmak yerine geçici önlemlere ve baskıya başvurduğu belirtilmektedir.⁹² Yemen'le ilgili gazetenin değindiği husus, halkın ve askerlerin fakirliğidir. Bunun üstüne padişahın yardımıda bulunmak yerine halktan vergi toplamaya çalışması ise Yemen'de isyan sebebidir.⁹³

Osmanlı gazetesinin sıklıkla ele aldığı konulardan biri de Anadolu ve Afrika'da yapılmak istenen demiryolu hatıdır. Makalelerin geneline bakıldığında demir yolu hatı imtiyazının, Avrupa devletlerinin Anadolu'yu istila etmek için kullandıkları vurgulanmaktadır.⁹⁴ Ayrıca gazete, Sultan II. Abdülhamid'in kendi menfaati nedeniyle imtiyazlar dağıtıldığını iddia etmektedir.⁹⁵ Bu konudaki

⁸⁹ İtalya hastane, yurt gibi kurumlar inşa ederek bölgeye hakim olmaya çalışmaktadır. "Trablusgarb", *OG*, 15 Kanun-i evvel 1901, №98, s. 1; "Havadis", *OG*, 15 Teşrin sani 1901, №96, s. 8; "Havadis", *OG*, 1 Nisan 1901, №81, s. 1.

⁹⁰ Trablusgarb bölgesinde faaliyet gösterdiği görülmektedir. "Havadis", *OG*, 15 Eylül 1904, №138, s. 4.

⁹¹ İngiltere'nin Yemen, Kuveyt ve Sudan bölgeleri için faaliyette olduğunu görüyoruz. "Yemen Tehlikede", *OG*, 1 Eylül 1898, №19, s. 6. "Kuveyt Meselesi", *OG*, 15 Teşrin-i evvel 1901, №94, s. 1; "Yine Kuveyt Meselesi", *OG*, 15 Kanun-i sani 1902, №100, s. 1; "Sudan'da İngilizler", *OG*, 15 Eylül 1898, №20, s. 4.

⁹² "Hangisi Padişah, Hangisi Reis-i Eşkiya", *OG*, 1 Teşrin-evvel 1898, №21, s. 7; "Yine Yemen", *OG*, 1 Haziran 1898, №13, s. 3; "Yine Yemen", *OG*, 15 Mart 1901, №80, s. 4.

⁹³ "Hangisi Padişah, Hangisi Reis-i Eşkiya", *OG*, 1 Teşrin-evvel 1898, №21, s. 7.

⁹⁴ Avrupa devletlerinin demiryolu hatı meselesiyle ilgili derinlemesine inceleme yapan makalelerin bir kaçına şunları örnek verebiliriz: "Anadolu'nun Mukaddime-i İstilas", *OG*, 1 Mart 1900, №55, s. 1-2; "Mekâtib: İstanbul'dan" *OG*, 1 Kanun sani 1900, №51, s.5; "Yirminci Yüzyılda Şark Meselesine Dair", *OG*, 1 Şubat 1902, №101, s. 1.

⁹⁵ "Anadolu'nun Mukaddime-i İstilas", *OG*, 1 Mart 1900, №55, s. 1.

yapılanları “servet-i maliyenin ecnebilere saulması” olarak yorumlayan *Osmanlı* eleştirisini ‘memlekette verilmedik imtiyaz kalmadı’ sözleriyle belirtmiştir.⁹⁶

Osmanlı Gazetesi anti-emperyalist tavır içinde olsa da zaman zaman İngiltere’ye yakın olduklarını hissettiren yazılar yayınlamıştır. Örneğin *Osmanlı*’ya göre “Mustafa Reşit, Mithat ve Fuat Paşaların İngiliz taraftarı politika sergiledikleri fakat artık bu siyasetin terk edilmesinin neticesinde Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde daha etkin baskı uyguladığı ve bunun yarardan fazla zararının olduğudur.”⁹⁷ Buna benzer görüşlerin savunulduğu makalelerde daha da gerilere gidilerek Hünkâr İskeleyi Anlaşması’na değinilmiş, İngiltere’nin kendi çıkarları doğrultusunda da olsa Osmanlı İmparatorluğu’na yardım ettiği vurgulanmıştır.⁹⁸ *Osmanlı*’nın İngiltere yandaşlığını belirten en açık ifadesine şunu örnek olarak verebiliriz: “Fuad Paşa’nın dediği gibi, İngiltere dostluğunu kaybetmektense toprak kaybetmeyi tercih ederim.”⁹⁹ Bu özellikle Girit konusu ele alınırken bizzat İngiltere’nin Müslümanlara kötü davrandığını belirten gazetenin içine düştüğü çelişkiyi göstermesi bakımından dikkate değerdir

Sonuç

Osmanlı gazetesi, İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin etkin Cenevre kolunun yayın organıdır ve bize cemiyetin fikrî yapısı ve olaylara bakışı hakkında bilgi vermektedir. Her ne kadar zaman zaman başka kişi ve şahısların denetimine geçmiş ise de gazetenin çizdiği genel görünüşte çok büyük değişim gözlenmemiştir. Gazetenin aynı cemiyete mensup farklı grupların eline geçmesi ise cemiyet üyelerinin arasındaki parçalanmayı ve birlikte hareket etmektен yoksunluğu göstermektedir. Bu el değiştirmeler gazetede işlenen fikirlerin dağılımını da etkilemiştir. Zira Osmanlılık, Türkçülük ve İslâmcılık gazetede genelde işlenmişse de zaman zaman biri diğerine üstün gelmiştir. Bu duruma rağmen gazetede fikirlerde ciddi değişikliğin olmaması ise cemiyet üyelerinin aynı amaç ve fikirleri taşıdığını göstermektedir. Bahsi geçen fikrî kargaşa gazetenin fikir olgunluğuna erişmediğini işaret eder. Meşrutiyeti tekrar ilân etme amacıyla hareket eden cemiyet üyeleri Sultan II. Abdülhamid’e karşı aktif bir muhalefet sergilemişler ve onu yıpratma politikasını uygulamışlardır. Hatta padişahı yıpratmak için siyasî olduğu kadar şahsî açıdan da eleştirmişlerdir.

⁹⁶ “Suriye Seyahati”, *OG*, 1 Haziran 1899, №37, s. 6.

⁹⁷ “Devlet-i Osmaniye ve Avrupa”, *OG*, 1 Mart 1898, №7, s. 2; “İngiltere Dostluğu”, *OG*, 20 Ağustos 1902, №111, s. 1-2.

⁹⁸ “Rusya Dostluğu”, *OG*, 15 Eylül 1902, №112, s. 1-2.

⁹⁹ “İngiltere Dostluğu”, *OG*, 20 Ağustos 1902, №111, s. 1-2.

Zira gazetenin genelinde her ne konuda olursa olsun mutlaka Sultan II. Abdülhamid'in bir şekilde eleştirildiği görülmüştür. Gazete en net tavrını bu konuda açığa vurmuştur.

Osmanlı gazetesinin bu eleştirilerine karşı Sultan II. Abdülhamid, gerek cemiyet üyeleriyle iyi ilişkiler kurarak gerek baskı yaparak önlem almaya çalışmıştır. İki tarafın da kararlılığı gazetenin sütunlarına yansımıştır. Damat Mahmut Celalettin Paşa'nın da cemiyete katılmasıyla eleştirilerin ve karşı faaliyetlerin dozu iyice artmıştır. Hatta bu dönemden sonra gazete İslâmcı politikasına ağırlık vermiştir. Osmanlı'nın baştan sona net bir tavır aldığına gördüğümüz diğer bir alan ise imparatorluğu bölmeye çalışan devletlere karşı taşıdığı anti-emperyalist tutumdur. Gazete özellikle Avrupa devletlerinin isyanları desteklemesine ve kazanmaya çalıştıkları demiryolu hattı imtiyazlarına dikkat çekmiştir. Bu noktada gazete, Avrupa devletlerini yanlarına alarak isyan edip imparatorluktan ayrılmak isteyen azınlıkların da karşısında durmuştur. Bu iki konu bize cemiyet üyelerinin diğer bir amacının da imparatorluğu parçalanmaktan kurtarmak olduğunu göstermektedir. Gazete, dönemine ışık tutmasıyla da önemli bir yere sahiptir. Konuları ele alırken her ne kadar nesnel olamadığı malumsa da haber verme görevini yerine getirmiştir. Ayrıca çeşitli yerlerden gazeteye gelen mektupların yayınlanmasıyla halkın içinde bulunduğu durumla ilgili de fikir edinilebilir. Bütün bunlarla beraber, Osmanlı, padişaha bakışı ve sert muhalefeti, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün hâlinde savunmaya çalışması, Avrupa devletlerine karşı çok da net olmayan tutumlarını ortaya koyması ve İttihad ve Terakki'nin olgunlaşmayan fikirlerini yansıtması bakımından da döneminin Türk gazeteciliğine farklı bir soluk getirmiştir. Osmanlı, Türk basın tarihinde fikir gazeteciliğinin önemli örneklerinden biridir. Ancak gazetecilik anlayışından çok, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin propagandasını yapma ve Sultan II. Abdülhamid'i eleştirme amacıyla hareket etmiştir. Bu yönüyle haber gazeteciliğinden öte bir muhalefet gazetesidir.

Kaynaklar

- ADİYEKE, Ayşe Nükhet (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Ankara.
- AKÇURA, Yusuf (1978). *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1998). *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Ankara.
- AKŞİN, Sina (1983). II. Jön Türk Hareketinin Dönemlendirilmesi, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III, Ankara.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1991). *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt I, Kısım I, Ankara.
- BERKES, Niyazi (1940). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul.
- CEVDET, Doktor Abdullah (1909), *Bir Hutbe, Hemşehrilerime*, Mısır.

- ÇAKIR, Hamza (2002). *Osmanlı'da Basın İktidar İlişkileri, Açılış Basını, Türkçe Basın, Dış Basın*, Ankara.
- ÇAVDAR, Tevfik (1991). *İttihat ve Terakki*, İstanbul.
- KURAN, Ahmet Bedevi (1945). *İnkılâp Taribimiz ve Jön Türkler*, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, Ankara.
- DAVISON, Roderic H. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform (1856-1876)*, Çev. Osman AKINHAÇ, Cilt 1, 2, İstanbul.
- FEROZ, Ahmad (1978). *İttihat ve Terakki 1908-1914 (Jön Türkler)*, Çev. Nuran ÜLKEN, İstanbul.
- GERÇEK, Selim Hüzhet (1931). *Türk Gazeteciliği 1831-1931*, İstanbul.
- BAYKAL, Hülya (1990). *Türk Basın Tarihi 1831-1923*, İstanbul.
- HANIOĞLU, Şükrü (1989). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki ve Jön Türklük (1889-1902)*, Cilt 1, İstanbul.
- İNUĞUR, Mustafa Nuri (1993). *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul.
- İSKİT, Server (1956). *Anme Efkâr ve İlk Gazetelerimiz*, İstanbul.
- KANDEMİR, Feridun (1975). *Jön Türklerin Zindan Hatıraları*, İstanbul.
- KARABEKİR, Kâzım (1909). *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt V, VI, Ankara.
- KARAL, Enver (1988). *Osmanlı Tarihi*, Cilt VIII, Ankara.
- KORAY, Enver (1992). *Yeni Osmanlılar, 150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- KURAN, Ahmet Bedevi, *Harbiye Mektebinde Hürriyet Mücadelesi*, İstanbul, Tarih-siz.
- KURAN, Ahmet Bedevi (1959). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyetinde İnkılâp Hareketleri*, İstanbul.
- KURAN, Ercüment (1992). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri, Türk Dünyası El Kitabı*, Cilt I, Ankara.
- LEWIS, Bernard (1996). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Ankara.
- MARDİN, Şerif (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul.
- MARDİN, Şerif (1992). *Jön Türklerin Siyasal Fikirleri 1895-1902*, İstanbul.
- OĞUZ, Ahmet (1995). *Ceride-i Havadis Gazetesi'nde Çıkan Haberler- Yazılar ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- OĞUZ, Gülser (2006). *Osmanlı Gazetesi'nin (1897-1904) Girit İsyanlarına Bakışı, Abi Ernan Üniversitesi Karşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2.
- ORHONLU, Cengiz (1968). *Türkçe Yayınlanan İlk Gazete Takvim-i Vekayi, Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, Cilt 1, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber (1995). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul.
- Osmanlı Gazetesi*, 1 Kanun-i evvel 1897, № 1; 15 Kanun-i evvel 1897, № 2; 1 Kanun-i sani 1898, № 3; 1 Kanun-i Sani 1900, №5; 1 Mart 1898, №7; 15 Mart 1898, №8; 1 Nisan 1898, №9; 15 Ağustos 1903, №12; 1 Haziran 1898, №13; 15 Haziran 1898, №14; 1 Ağustos 1898, №17; 1 Eylül 1898, №19; 15 Eylül 1898, №20; 1 Teşrin-i evvel 1898, №21; 29 Teşrinievvel 1898, №23; 1 Kanun-i evvel 1898, №25; 1

Kanun sani 1899, №27; 1 Mart 1898, №31; 1 Nisan 1899, №33; 15 Nisan 1899, №34; 1 Haziran 1899, №37; 1 Temmuz 1899, №39; 1 Ağustos 1899, №41; 15 Ağustos 1899, № 42; 1 Eylül 1899, №43; 15 Eylül 1899, №44; 1 Teşrin sani 1899, № 47; 1 Kanun-i sani 1900, №51; 15 Kanun-i sâni 1900, №52; 1 Şubat 1900, №53; 1 Mart 1900, №55; 15 Mart 1900, №56; 15 Haziran 1900, №62; 15 Eylül 1900, №68; 1 Teşrin-i evvel 1900, №69; 1 Teşrin-i sâni 1900, №71; 15 Teşrin-i sâni 1900, № 72; 1 Kanun-i evvel 1900, №73; 1 Kanun-i sâni 1901, №75; 15 Kanun-i sâni 1901, №76; 15 Şubat 1901, №78; 15 Mart 1901, №80; 1 Nisan 1901, №81; 15 Nisan 1901, №82; 15 Haziran 1901, №86; 15 Temmuz 1901, №88; Ağustos 1901, №89; 1 Eylül 1901, №91; 15 Teşrin-i evvel 1901, №94; 15 Teşrin-i sani 1901, №96; 15 Kanun-i evvel 1901, №98; 1 Kanun-i sâni 1901, №99; 15 Kanun-i sâni 1902, №100; 1 Şubat 1902, №101; 15 Şubat 1902, №102; 20 Ağustos 1902, №111; 15 Eylül 1902, №112; 1 Teşrin-i evvel 1902, №113; 1 Kanun-i evvel 1902, №116; 1 Kanun-i sâni 1903, №117; 15 Eylül 1903, №122; 1 Teşrin-i evvel 1903, №123; 15 Teşrin-i evvel 1903, №124; 20 Teşrin-i sâni 1903, №126; 15 Temmuz 1904, №136; 15 Eylül 1904, №138; 15 Teşrin-i sâni 1904, №141.

PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç (1976). Türkiye'nin Toplumsal ve Politik Fikirlerinin Tarihinde 1860-1870 Yıllarındaki Türk Meşrutiyetçilerinin Rolü, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, Cilt 3, Ankara.

TEMÖ, İbrahim (2000). *İttihat Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematî Vatanîye ve İnkılabı Millîyeye Dair Hatıralarım*, İstanbul.

TUKİN, Cemal (1964). Girit, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul.

YAZICI, Nesimi (1998). Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme, *Tanzimat'ın 150. Yıl Dönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara.